

SERIE E.
OOST-JAVA MET MADOERA.

N°. 13.

REGEERINGSONDERZOEK NAAR DE RECHTEN OP ONONTGONNEN
GRONDEN (1867).

De hier opgenomen bescheiden vormen het vervolg en de aansluiting op die, welke boven voorkomen op blz. 1—11 en op blz. 24—64. Zie ook aldaar (blz. 1—4) voor de beschouwingen van den landvoogd, den raad van N.I. en den directeur van binnenlandsch bestuur betreffende geheel Java en Madoera; en zie voor een resumeerende nota dit nummer zelf aan het slot.

N°. 3686.

Aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur te Batavia.

Soerabaija, den 6^{den} April 1867 ¹.

In voldoening aan de aanschrijving, vervat in uwe missieve van 7 Februari jl., n°. 21, waarbij mij een nauwgezet onderzoek wordt opgedragen, of de bevolking in dit gewest aanspraken maakt, en zoo ja, welke, op de onontgonnen gronden, heb ik de eer U Weledel Gestrenge den uitslag van dat onderzoek afdelingsgewijze hieronder mede te deelen.

Grissée. De bevolking erkent het Gouvernement als eigenaar der niet ontgonnen gronden, doch zij meent daarvan gebruik te kunnen maken met de verplichting om bij ontginning aan den Staat belasting op te brengen.

Wanneer personen de onontgonnen gronden van eene andere dessa wenschen te bewerken, hebben zij daartoe vooraf vergunning noodig van de dessa, tot welke die gronden behooren, en daarbij wordt gewoonlijk bedongen, dat na drie jaren de ontgonnen velden tot de dessa terugkeeren en dan in het gemeentebesit vallen, terwijl ook nog andere kleine schikkingen van verschillenden en huishoudelijken, doch geringen aard, worden getroffen, voor het ontginnen en het gebruiken dier gronden.

Modjokerto. De grenzen van het onder verschillende dessa's sorterende grondgebied zijn, in die districten waar nog veel bosch en onbebouwd terrein aangetroffen wordt, in het geheel niet aan-

¹ Zie boven blz. 51.

gewezen, zoo zelfs dat nieuwe vestigingen als zelfstandige gemeenten zich doen gelden, zonder dat de aangrenzende dessa's daartegen eenig bezwaar maken.

De onbebouwde gronden in sedert lang bewoonde streken, zooals in het noordelijkst deel der districten Modjokerto en Modjosarieloor worden geacht tot bepaalde dessa's te behooren, namelijk tot die, welke daaraan grenzen, onverschillig of zij daarvan al of niet eenig nut trekken.

Het vorderen van een jaarlijkschen huurschat voor het gebruik van woeste gronden door particulieren is afhankelijk van de meerdere of mindere bewoondheid van de streek, waar die gronden gelegen zijn.

Liggen zij in de nabijheid van de dessa's zooals in den regel het geval is met die, door particulieren gebruikt wordende, bij voorbeeld voor het bouwen van tabakschuren of andere gebouwen ten behoeve van eene of andere onderneming, dan wordt voor het gebruik eene zekere som in eens of jaarlijks betaald aan de dessa, die geacht wordt die gronden onder haar gebied te hebben, al wordt daarvan volstrekt geen gebruik gemaakt door de bewoners dier dessa's.

Dergelijke onbenutte gronden worden beschouwd te behooren tot het gebied der dessa's, wier hoofden belast zijn met de uitoefening der politie over dat gedeelte van eene landstreek, binnen welker limieten die gronden gelegen zijn.

Het geval, dat de bevolking zich verzet tegen het ontginnen van gronden door personen, niet behoorende tot de ingezetenen van hare dessa, doet zich zelden voor.

Meestal wordt er eene overeenkomst gesloten tusschen de ontginners van de gronden en de bewoners der dessa, waarbij de eersten de vergunning erlangen, de gronden te ontginnen om daarover gedurende een zeker aantal jaren de vrije beschikking te hebben, zonder daarvoor landrenten te behoeven op te brengen en andere dan algemeene diensten te praesteren, en de laatsten, na verloop van een gestipuleerden tijd van rentvrij genot, het regt hebben de ontgonnen gronden onder de sawabs of tegals en de bezitters onder de heeredienstpligtigen van hunne gemeente op te nemen.

Evenzoo is het gesteld met gronden, waarop alangalang en andere boschvoortbrengselen aangetroffen worden; zonder eene kleine vergoeding in geld of in natura, bekomt niemand van andere dessa's vergoeding om die voortbrengselen in te zamelen.

In schaarsch bevolkte streken, waar overvloed van bebouwbaar land en veel bosch bestaat, zijn waarschijnlijk voorheen ook de greuzen aangewezen van het politiegebied van elk dessa-hoofd; dat gebied is echter in den regel zoo uitgebreid, dat elk hoofd thans niet meer juist weet tot hoe verre zich zijn gezag uitstrekt.

Het behoeft dus geen betoog, dat de bevolking in deze nog woeste streken geen aanspraak maakt op de eenigszins ver van hare dessa van inwoning gelegen gronden, en elkeen het regt heeft zich er te vestigen om er land te ontginnen of boschvoortbrengselen in te zamelen, voor zooverre dit niet verboden is bij Gouvernementsverordeningen.

Soerabaja. In het district Goenoeng Gending zijn een aantal dessa's, in de nabijheid der bosschen gelegen, die deze bosschen beschouwen als te behooren tot haar gebied, met naauwkeurige aanwijzing van de begrenzing, zoodat geen enkel gedeelte bosch of onontgonnen grond aangetroffen wordt, dat er buiten zou vallen.

Wat nu het gebruik van het zich in die bosschen bevindende hout betreft, kennen de ingezetenen aan het Gouvernement, ingevolge de daaromtrent bestaande bepalingen, een regt toe op alle bosschen. Omtrent den aankap van klein hout in de wildhoutbosschen valt te vermelden, dat er dessa's zijn, die zulks aan lieden uit andere dessa's toestaan, mits zij vergunning vragen, en dat nog in den regel alleen voor huiselijk gebruik; andere dessa's houden de exploitatie uitsluitend aan zich.

Wat betreft de gronden, waarop alangalang groeit, is de regel, dat door den gebruiker nit eene andere dessa, na gemaakte overeenkomst, een derde van het verkregene wordt afgestaan aan hen tot wier gebied die velden behooren; hetzelfde geschiedt bij het verbouwen van tegalproducten op gronden van andere dessa's.

Het geval, dat particulieren gebruik van woeste gronden maken, doet zich in deze afdeeling niet voor.

In het algemeen beschouwt de bevolking hier den soeverein als eigenaar van onontgonnen grond, behoudens het bij haar berustende regt om dien grond vrijelijk te ontginnen.

Lamongan. Volgens berigt van den controleur, tijdelijk belast met het bestuur der assistent-residentie Lamongan, worden in die afdeeling geene gronden aangetroffen, als bij de bovenaangehaalde missive bedoeld.

Dit berigt komt eenigszins bevreemdend voor, en ik geloof het te mogen aanvullen in dezer voege dat de bevolking van Lamongan zich geene uitsluitende regten op onontgonnen grond toekent, dat regt veronderstelt te berusten bij den Souverein, maar niettemin vermeent alle woeste gronden, waarop het Gouvernement de hand niet heeft gelegd, voor zoover die in haar gebied zijn gelegen, vrijelijk te mogen ontginnen.

Sidajioe. Hetzelfde wat gezegd is ten aanzien van Lamongan geldt ook voor Sidajioe, alwaar de assistent-resident rapporteert dat na onderzoek is gebleken, dat de bevolking in die afdeeling geene aanspraken maakt op aldaar aanwezige onontgonnen gronden, waarop zich particuliere ondernemingen gevestigd hebben.

Bawean. Zoowel bij de hoofden als bij de bevolking is de overtuiging gevestigd, dat alle woeste gronden behooren aan den Souverein, doch dat ieder zich gerechtigd kan beschouwen ten eigen nutte een stuk woesten grond te ontginnen, hetwelk daarna zijn eigendom wordt.

Dat regt strekt zich echter niet verder uit dan tot de woeste gronden, welke tot het gebied der dessa van den ontginner behooren.

Het geheele onbebouwde middengedeelte van het eiland is reeds

sedert onheugelijke tijden verdeeld in even vele strooken als er dessa's zijn, en hoezeer de grenzen dier strooken door geene zichtbare kenmerken zijn aangeduid, zoo zijn ze den inwoners zeer goed bekend.

Sidhoardjo. In deze afdeling worden geene onontgonnen gronden aangetroffen.

De Resident.

(w. g.) ANDRÉE WILTENS.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-secretaris,

BOOL.

N°. 2637/28.

Aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur te Batavia.

Pasoeroean, den 22sten Mei 1867. ¹⁾

Bij uwe missive van den 7^{den} Februarij jl. n°. 21, ben ik uitgenoodigd om een naauwgezet onderzoek te doen instellen ter oplossing van het vraagpunt: of de bevolking der residentie Pasoeroean aanspraken, en zoo ja welke, maakt op de aldaar aanwezige onontgonnen gronden? en U Weled. Gestr. van den uitslag van dat onderzoek omstandig te rapporteren.

In de eerste plaats heb ik in voldoening aan voorschreven last, de eer U Weledel Gestr. hiervens aan te bieden, een uitgewerkt rapport over het grondbezit, van de hand van den controleur der 1ste klasse der afdeling Pasoeroean J. van Vollenhoven, dd. 3 April jl. n°. 110, aan den inhoud waarvan ik de vrijheid neem mij ter bekorting te gedragen, onder opmerking, dat de daarbij voorkomende beschrijving der verschillende soorten van gronden, en van de daaraan verbonden verplichtingen, of daaruit voortvloeiende erkende regten, volgens verklaring van den steller, niet op gissingen, maar op positive gegevens gebaseerd is.

Dat rapport heeft naar mijne bescheiden meening in vele opzigten groote waarde, maar voor het doel waarvoor het door U Weledel Gestr. verlangde onderzoek is ingesteld, moet ik in het bijzonder uwe aandacht vestigen op de bij dat stuk, aan het slot, in de laatste plaats vermelde twee soorten gronden, namelijk:

- 1°. op de woeste gronden der dessa's; en
- 2°. op de uitgestrekte woeste gronden.

Ik geloof dat bij eene beoordeeling van het thans behandelde vraagstuk, op dit verschil van woeste gronden voornamelijk moet worden gelet.

De controleur van Vollenhoven beweert, dat het rayon eener dessa zich zelden verder dan drie palen van de hoofddessa uitstrekt; en dat de aanspraken die vreemde Oosterlingen of Europeanen op het bezitten of gebruiken van de buiten dat rayon liggende gronden

¹⁾ Zie boven blz. 51.

zouden willen maken, uitsluitend afhankelijk zijn van de beslissing van dengeen, die zich de soevereiniteit over die gronden voorbehoudt.

Ik geloof dat die beschouwing juist is, in tegenstelling van het beweren van anderen, dat zelfs de uitgestrekte wildernissen en de toppen der hoogste bergen behooren tot het gebied van bepaalde dessa's, die daarop, met uitsluiting van anderen, regten van eigendom kunnen doen gelden.

Behalve hetgeen ik tot staving van dit gevoelen nog nader zal aanvoeren, noteer ik hier al dadelijk dat de krater van den Weliran (één der toppen van den berg Ardjoeno) behoort tot de afdeeling Modjokerto, residentie Soerabaja, maar dat de bevolking der afdeeling Bangil, residentie Pasoeroean, uit dien krater zwavel voor eigen voordeel trekt en naar de benedenlanden dezer residentie afvoert, zonder raadpleging van de bevolking van Modjokerto; niemand belet haar in die bezigheid.

Na dit een en ander te hebben doen voorafgaan, zal ik den uitslag van het door mij ingesteld onderzoek verder mededeelen.

Tot dat einde diene het navolgende, getrokken uit de ter zake bij mij ingekomen rapporten.

I. Regentschap Pasoeroean.

In de benedenlanden dezer residentie, waar de dessa's niet ver van elkander verwijderd zijn, en waar de bevolking niet opeen gehoopt is, worden hier en daar kleine gedeelten woeste gronden, of liever boschgronden aangetroffen. Zij behooren tot het grondgebied der nabij gelegen dessa's; de grenzen van het aandeel van elke dessa in die gronden, is vrij naauwkeurig bekend. De ingezetenen der dessa's hebben, met uitsluiting van de bewoners van andere dessa's, het regt die gronden te ontginnen, of er de natuurlijke voortbrengselen, wildhout, alangalang enz., van te trekken. Die voortbrengselen hebben juist daar, in de dicht bevolkte streken, waar woeste gronden schaarsch zijn, eene betrekkelijk hooge waarde, vermits daár aan inlandsche bouwmaterialen dagelijks behoefte wordt gevoeld. Vandaar, dat de regthebbenden op die gronden met hunne voortbrengselen dat regt handhaven. Deden zij dat niet, dan zou iedereen op die gronden hout kappen en alangalang snijden.

In de bergstreken van het regentschap Pasoeroean, bepaaldelijk in het Tengersch gebergte, waar de bevolking meer verspreid is en de dessa's ver van elkander verwijderd liggen, zijn de onontgonnen gronden van meer uitgestrektheid en vindt men streken die als geheel woest kunnen worden beschouwd.

Het gehouden onderzoek heeft als resultaat opgeleverd de bevinding, dat de betrokken bevolking op deze uitgestrekte woeste gronden geen uitsluitend regt van ontginning uitoefent, noch zoodanig regt doet gelden op de voortbrengselen van die gronden. Intusschen beweert men daár dat die woeste gronden, zelfs tot op de toppen der bergen, onder de dessa's verdeeld en de grenzen van ieders gebied of aandeel vrij naauwkeurig bekend zijn. Ik laat deze bewering voor het-

geen zij is; maar kan daaraan geen onvoorwaardelijk geloof hechten.

Verder wordt gerapporteerd, dat een ingezetene van een bepaalde dessa de woeste gronden van een andere dessa kan ontginnen, mits daartoe vooraf verlof vragende. Na ontginning behoeft hij geen ingezetene te worden van de dessa wier gronden hij ontgonnen heeft; evenmin behoeft hij gelijkelijk met de landbouwers van die dessa in de verplichte diensten te deelen; hij is alleen tot eenig hulpbetoon gehouden, bestaande in het nu en dan vervullen van de plaats van landbouwers die ziek of afwezig zijn. De bevolking van de hier bedoelde bergstreken is overigens vrijgeveiger met haar regt op de gemelde gronden, dan in de benedenlanden het geval is. In de bergstreken toch worden nog zooveel woeste gronden aangetroffen, en is zij genegen tot den tijdelijken afstand, omdat die gronden voor haar nagenoeg geen waarde hebben en zij in ruil daarvoor altijd eenige dagdiensten erlangt. Aangezien echter de meeste dessa's nog woeste gronden in overvloed hebben, doen zich de hier bedoelde gevallen hoogst zelden voor.

Ook hebben de voortbrengselen van die gronden, als: wildhout, bamboe oetan en alangalang, daar ter plaatse, door hun overvloed en vermits het transport naar de benedenlanden schier ondoenlijk is, geen waarde. Hadden zij eenige geldswaarde, dan zou de betrokken bevolking, zoo luidt het ontvangen rapport, daarop waarschijnlijk dezelfde aanspraken laten gelden als het geval is in de benedenlanden.

II. Regentschap Bangil.

In dit regentschap worden slechts weinig gronden gevonden die als onontgonnen of woeste gronden kunnen worden beschouwd. Indien de bebouwbare gronden niet reeds onder de sawah- of tegelvelden opgenomen zijn, noch voor de koffijcultuur benuttigd, worden ze toch meestal nu en dan voor de beplanting met djagoeng of als gogo's gebezigd.

Laatstbedoelde gronden zijn gelegen in het zuidelijk en zuidwestelijk gedeelte van het regentschap, aan den voet der bergen Ardjoeno en Penangoengan, waar hier en daar ook nog wildhoutbosschen worden aangetroffen. Zij strekken zich echter niet verder uit, dan tot eene hoogte van ongeveer 4000 voeten. De hooger gelegen gronden kunnen als woest worden beschouwd.

Al deze gronden worden gezegd te behooren tot dessa's en beweert men zelfs dat ieder dessahoofd, met de meeste naauwkeurigheid, het grondgebied zijner dessa weet aan te wijzen. Het trekken van huur van deze woeste gronden, wordt gezegd niet gebruikelijk te zijn. Bij het gehouden onderzoek verklaarden echter de betrokken dessa-hoofden, dat op de natuurlijke voortbrengselen van deze gronden alleen de bewoners der dessa's waaronder zij ressorteren, aanspraak hebben en geen andere personen daarover mogen beschikken dan dezulken, die daartoe van hun de vergunning hebben bekomen, welke vergunning wordt verleend, soms tegen betaling eener belasting, soms zonder eenige vergoeding hoegenaamd, naar gelang die voorwerpen

al dan niet waarde hebben voor de bedoelde dessabewoners. Zij verklaarden tevens, dat zij die aanspraken niet altijd en tot de uiterste grenzen doen gelden, wanneer de voortbrengselen door den grooten afstand, door het moeilijke van het transport, of door hunne menigte, van weinig of geen nut voor hen zijn, en zij er dan ook niet op zien of iemand die verzamelt, zonder daartoe vooraf hunne toestemming te hebben gevraagd.

De commissie, welke in dit regentschap het onderzoek heeft ingesteld, is van oordeel dat, ingeval de natuurlijke voortbrengselen van geen nut zijn voor de bezitters der gronden, zij er ook geen belang bij hebben, om het regt van beschikking daarover met gestrengheid te handhaven, en dat zij er ook moeilijkelijk belasting van kunnen heffen, omdat deze alleen moet beschouwd worden als eene vergoeding voor het afstaan van iets, waarvan ook zij zelf profijt zouden kunnen trekken, terwijl het hun onverschillig moet zijn, of anderen daarover al dan niet beschikken.

Het is dan ook met deze redeneering dat de commissie verklaring zoekt te geven aan het hiervoren vermeld feit, namelijk dat de bevolking van het regentschap Bangil uit den krater van den Weliran (Ardjoeno), zooveel zwavel mag verzamelen als zij verkiest, zonder dat zij daarvoor vergunning behoeft te vragen aan de bewoners der dessa onder Modjokerto, waartoe die krater gezegd wordt te behooren.

Bedoelde krater en bergtop is op grooten afstand van de Modjokertosche dessa verwijderd, en van dien kant bijna niet te beklimmen; weshalve de bewoners dier dessa moeilijk kunnen handhaven het uitsluitend regt tot exploitatie van gedachten krater.

De commissie van onderzoek merkt op, dat, ofschoon het ressorteren van alle gronden onder bepaalde dessa's, als een hinderpaal voor de vestiging van nieuwe dessa's zou kunnen worden beschouwd, zulks inderdaad het geval niet is. De commissie treedt daarbij in eene uiteenzetting der algemeen bekende wijze, waarop gehuchten (doekoeans) ontstaan, en hoe die later afzonderlijke dessa's worden. Zij vermeldt daarna, dat in zoodanig geval de bebouwde gronden, die door de bewoners van de zich afgezonderd hebbende dessa zijn ontgonnen, hun blijven toebehooren, maar dat de nog onontgonnen gronden van de oorspronkelijke dessa niet mogen afgenomen, wanneer zij eenige waarde hebben, ofschoon, wanneer zij bijzonder uitgestrekt zijn, een gedeelte daarvan aan de nieuwe dessa wordt afgestaan. Wanneer de onontgonnen gronden niets opleveren, blijven zij onder de hoofddessa, of worden geheel aan de nieuwe dessa afgestaan, al naar gelang van hunne ligging de vereeniging met de eerste, dan wel met de laatste wordt wenschelijk geacht. Ingeval die gronden eene bijzonder groote uitgestrektheid hebben, en in evenredigheid daarvan geen genoegzame voordeelen afwerpen, dan zien de dessa-hoofden het zelfs gaarne, dat een gedeelte daarvan aan hunne dessa ontgenomen wordt, omdat daardoor hunne verantwoordelijkheid vermindert.

III. Regentschap Malang.

Het is vooral in dit regentschap, dat de oplossing der thans behandelde quaestie van belang is.

Dit regentschap toch is nog voor een groot gedeelte, het zuidelijke, woest. Het is dus vooral hier, dat ik heb aangedrongen op een nauwkeurig onderzoek. Tengevolge van dien, hebben zich de assistent-resident, de regent en de drie in de afdeling Malang geplaatste controleurs met dat onderzoek bezig gehouden, en is mij het in substantie hieronder medegedeelde gerapporteerd.

De onontgonnen gronden worden hier, even als elders, in twee soorten verdeeld, als:

- a. die binnen de grenzen der dessa's, en
- b. die daar buiten gelegen zijn.

Op de eerstbedoelde gronden doet de bevolking der betrokken dessa's regten gelden; hoofdzakelijk daarin bestaande, dat menschen uit andere dessa's hnnne onontgonnen gronden niet dan met hunne volkomen toestemming mogen exploiteeren, in welk geval de ontginners dier gronden aansprakelijk zijn voor de betaling der landrente en andere op dien grond klevende lasten, zonder echter eenige schatting of huur aan de ingezetenen dier dessa te betalen. Zoolang die gronden door de ontginners bezeten en gebruikt worden, oefenen zij daarop uitsluitend regten uit. Verlaten zij dezelve, dan keeren zij terug tot de primitieve bezitters.

Het weiden van beesten op de bij a bedoelde gronden, en het nemen van hout dat van zelf opschiet, wordt aan bewoners van andere dessa's niet belet.

Willen Europeanen of daarmede gelijk gestelde personen tot exploitatie der onontgonnen gronden eener dessa overgaan, dan wordt hun dit meestal door de bewoners der dessa belet, uit vrees van die gronden welligt voor goed te moeten afstaan, en in de onzekerheid of zij zelve later, bij uitbreiding der bevolking, die gronden niet zouden kunnen noodig hebben. In geen geval wordt hier echter huur of eene andere schatting geheven.

Tot de bij b bedoelde woeste gronden behooren de bergtoppen, berghellingen en bergruggen, tot op zekere hoogte, benevens het zuidelijk gedeelte van het regentschap, namelijk dat bezuiden de bewoonde streken. Die gronden behooren tot geen bepaalde dessa's en geen dessa's of dessabewoners kennen zich daarop eenige regten toe.

De inlander beschouwt die gronden als het eigendom van het Gouvernement. Hij ontgiint die en vestigt zich daarop, waartoe hij geen andere formaliteiten heeft in acht te nemen, dan eene kennisgeving van zijn voornemen aan het hoofd der naastbijgelegen dessa, hetwelk daarvan berigt doet aan het districtshoofd, door wiens tusschenkomst de regent daarmede wordt bekend gemaakt. Niemand der bevolking komt hier tegen op, noch legt de minste stoornis in den weg ten aanzien van die vestiging, of van het daaruit voortvloeiende gebruik der natuurlijke voortbrengselen van die gronden.

Slechts ééne uitzondering wordt op dit beginsel, altijd volgens de commissie, aangetroffen. Die uitzondering heeft betrekking op de vogelnestklippen aan het zuider zeestrand van de districten Singoro en Gondanglegie, in dit regentschap. In eerstgenoemd district zijn het de bewoners der dessa Soekawilangon, in laatstgemeld district de bewoners der dessa Tjeloemprit, die zich het uitsluitend regt voorbehouden om de vogelnesten dier klippen te verzamelen en te verkoopen. In regte lijn zijn die twee dessa's respectivelijk 15 en 12 palen van het zuiderstrand verwijderd, maar ten gevolge van het vreeselijk woest en bergachtig terrein, kan die afstand wel op het dubbele gesteld worden. De inzameling der vogelnesten van de hierbedoelde klippen werd vroeger van landswege verpacht, welke pacht echter om hare geringe opbrengst en om het nadeel, dat de tegenwoordigheid van Chinezen in die afgelegen streken voor de bevolking kon hebben, is ingetrokken.

Hiermede de resultaten, welke het ingestelde onderzoek opleverden vermeld hebbende, zal ik mijn rapport besluiten met de mededeeling van mijn persoonlijk gevoelen.

Gelijk reeds is opgemerkt, moet een groot onderscheid worden gemaakt tusschen de woeste gronden der dessa's en de uitgestrekte woeste gronden.

Blijkens de medegedeelde resultaten van het onderzoek is men in de regentschappen Pasoeroean en Malang van meening, dat alle gronden, zelfs die, uitmakende de toppen der hoogste bergen, tot zekere dessa's behooren. Die meening berust op eene dwaling in welke men in het regentschap Malang niet deelt. Die dwaling spruit waarschijnlijk voort uit eene verwarring van het denkbeeld van jurisdictie met dat van regt van eigendom of bezit. Natuurlijk staan ook de uitgestrekte woeste gronden onder het bestuur van het uitvoerend gezag. Wanneer op die gronden iets voorvalt, moet er eene autoriteit zijn die daarvan kennis neemt, en niets is natuurlijker dan dat men daarvoor sedert onheugelijke jaren genomen heeft het bestuur van de naastbij gelegen vestiging of dorp. Wordt op die gronden eene misdaad gepleegd, het bestuur van het naastbij gelegen dorp neemt daarvan het eerste kennis. Verlangt het Gouvernement in het belang der wetenschap planten of gewassen uit zekere wildernis, het naastbij gelegen dorp wordt met de verzameling daarvan belast. Zoo werd ook, toen de vogelnestklippen aan het zuiderstrand van het regentschap Malang nog verpacht waren, door den pachter de hulp ingeroepen van de bewoners der naastbij gelegen dessa's. Maar dit alles bewijst niet dat de hierbedoelde dessa's regten hebben op de woeste gronden waarvan sprake is.

De ingezetenen van Modjokerto beletten de ingezetenen van Bangil niet om zwavel uit den bergtop, die tot hunne jurisdictie behoort, te verzamelen en tot eigen voordeel te verkoopen. Het voorbeeld van den krater van den Weliran (Ardjoeno), bewijst dan ook voldoende het ongerijmde van de bewering, dat alle gronden, in den zin van eigendom of bezit, tot zekere bepaalde dessa's behooren.

Immers degenen, die hier de bezitters zouden zijn, kunnen van dat bezit geen voordeel trekken, omdat de plaats voor hen niet anders dan langs een grooten omweg over het gebied eener andere residentie toegankelijk is.

De commissie, die in het regentschap Malang gefungeerd heeft, stelt op het daar gevolgde beginsel, dat de woeste gronden buiten het rayon der dessa's niet tot bepaalde dessa's behooren, eene uitzondering, namelijk ten aanzien van de vogelnestklippen aan het Zuiderstrand. Maar de commissie dwaalt ten aanzien van deze opvatting. De bloote uiteenzetting van het gebeurde zal voldoende zijn om dit te bewijzen.

De bedoelde vogelnestklippen waren sedert vele jaren verpacht, maar de pachtschat was gering, en de misbruiken waartoe de pacht aanleiding gaf waren groot. Onder uiteenzetting hiervan stelde mijn voorganger bij missive van 27 Junij 1862, n°. 2817¹/₁^o, aan den directeur der middelen en domeinen voor „om die pacht te doen vervallen“, en „om de vogelnesten en al wat verder voor het tegenwoordige in die onbewoonde streken te verkrijgen is over te laten aan de Javanen, die lust zullen gevoelen daarvan partij te trekken, met de speciale bepaling dat de vogelnestklippen, sortereade onder het regentschap Malang, zullen worden beschouwd als gemeenschappelijk eigendom der Javaansche bevolking van het district, waartoe zij behooren“.

Dit voorstel door genoemden directeur aan de Regering zijnde voorts geschikt, verlangt deze, blijkens missive van den Gouvernementssecretaris dd. 23 October 1862, n°. 2565⁶, dat vooraf zou geregeld worden het beheer van de aan de pacht te onttrekken vogelnestklippen, in den geest van het besluit, dd. 30 Junij 1847, n°. 20, waarbij eveneens vogelnestklippen, gelegen in de residentien Japara en Samarang, aan de pacht onttrokken, maar daarop aan de bevolking der betrokken en bij dat besluit genoemde dessa's, tegen betaling van een huurschat, voorloopig afgestaan werden. Mijn voorganger antwoordde hierop, bij zijne aan genoemden directeur gerigte missive dd. 19 December 1862, n°. 5521¹/₁^o. Hij bleef, op grond van het daarbij aangevoerde, bij zijn opgemeld voorstel persisteren, en merkte op, dat hij de voorkeur gaf aan eene openbare verpachting boven een afstand aan de inlandsche bevolking tegen jaarlijksche belasting.

Daarop volgde het besluit, dd. 9 Junij 1863, n°. 6, waarbij:

1°. onder nadere goedkeuring des Konings de meer bedoelde pacht werd ingetrokken, gerekend van 1 Januarij 1863;

2°. de quaestieuse vogelnestklippen, tot wederopzeggens toe werden afgestaan aan de bevolking van het district, waarin zij gelegen zijn, zonder haar daarvoor met eenige belasting te bezwaren. Blijkens het aangehaald besluit geschiedde die afstand als eene vergoeding. Dit beteekent, in verband tot de aangehaalde dezerzijdsche missives, als een vergoeding voor de kwellingen, door de vroegere pachters der bevolking aangedaan.

Uit het medegedeelde blijkt alzoo, dat niet de bevolking van een paar dessa's (zooals de Malangsche commissie beweert) maar die van het betrokken district, eigenlijk twee districten, een tijdelijk regt hebben op de vogelnesten der bedoelde klippen. Maar het Gouvernement verleende dat tijdelijke regt als eene gunst, tot wederopzeggens toe.

Niet overal zijn de beweerde regten der bevolking zoo duidelijk te traceren als in het hier bedoelde geval; en dat geval zelf zou, indien daarover nog een twintigtal jaren verloopen waren, als een voorbeeld van de aloude regten der bevolking zijn geciteerd.

Het hier medegedeelde voorbeeld bewijst overigens, dat de Regering zich het uitsluitend regt van beschikking over de onontgonnen of woeste gronden voorbehoudt.

Hetzelfde heeft plaats met de koffijtuinen, de houtbosschen en de verhuurde woeste gronden. Deze laatste zijn, vooral in het regentschap Malang, gedurende den laatsten tijd door vele particulieren aangevraagd, en van Gouvernementswege worden daartegen, uit kracht van de deswege vigerende bepalingen, geene bezwaren in den weg gelegd. En toch behooren die in huur gevraagde woeste gronden niet tot het geïsoleerde woeste zuiderdeel van het regentschap Malang, maar liggen zij meer noordwaarts, tusschen de hier en daar verspreide dessa's in.

De groote ontwikkeling, welke sedert vele jaren in het regentschap Malang wordt opgemerkt, pleit overigens zeer voor mijne stelling, dat de bevolking, buiten het eigenlijk rajon harer dessa's, geene regten op de woeste gronden kon doen gelden.

Om van die ontwikkeling een denkbeeld te geven, deel ik hier mede, dat die zich voornamelijk heeft doen gevoelen in de districten Sengoro en Gondanglegie, welke het zuidelijk deel in nagenoeg de helft van het geheele regentschap uitmaken.

De aanwezige sawahvelden bedroegen:

	Gondanglegie.	Singoro.
	Bouws.	Bouws.
In 1846	1785	1930
" 1850	1957	1992
" 1855	2784	2373
" 1860	3251	2402
" 1865	3350	3671

De aanwezige tegalvelden bedroegen:

	Gondanglegie.	Singoro.
	Bouws.	Bouws.
In 1856	278	372
" 1860	* 284	373
" 1863	1129	1022
" 1864	3155	1022
" 1865	5097	1807

Deze cijfers zeggen meer dan een uitvoerig betoog. Ik durf echter de vraag doen: hoe die ontwikkeling zou verkregen zijn, indien de bevolking werkelijk bezat en gelden deed, aanspraken of regten op onontgonnen gronden. Het is toch bekend dat de bevolking van Malang jaarlijks sterk toeneemt door emigratie van het nabijliggend eiland Madura, maar die emigratie zou niet plaats hebben, bijaldien de emigranten zich niet konden nederzetten op de onontgonnen gronden.

Door de mededeeling van het vorenstaande, vertrouw ik aan den mij verstrekten last te hebben voldaan.

De Resident van Pasoeroean,
(get.) VAN DEVENTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-secretaris,
BOOL.

N°. 110.

Aan den heer Resident van Pasoeroean.

Pasoeroean, den 3^{den} April 1867.

Voldoende aan den last, vervat in de apostilaire dispositie dd. 13 Februarij jl. 833²*, gesteld op een afschrift der missive van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 7 Februarij, n°. 21, heb ik de eer U Weledel Gestr. aangaande hetgeen mij van het feit „dat de inlandsche bevolking aanspraak maakt op de onontgonnen gronden“ bekend is, het ondervolgende mede te deelen.

Ik bied U Weledel Gestr. die beschouwingen aan, gelijk ik ze heb kunnen afleiden uit mij bekende geschriften handelende over het landbezit op Java, uit gesprekken gevoerd met den regent en de kundigste hoofden uit het regentschap, uit feiten door mij in persoon geconstateerd, uit alles wat ik wetenswaardig heb kunnen verzamelen; in de eerste plaats uwe toegevendheid inroepende indien ik soms in mijne redeneringen van het hoofddoel afwijk; waar ik mij echter niet van heb mogen onthouden, om het verwijt te ontgaan, toestanden te hebben beschreven zonder mij vooraf op de hoogte der aangelegenheid zelve gesteld te hebben.

Dat de regent dit stuk niet mede ondertee kent, vindt hare oorzaak in de wijze van behandeling van het onderwerp zelf, te vol van locale toestanden en gegevens die hem onmogelijk bekend konden zijn, dan dat ik hem daarvoor verantwoordelijk zou hebben mogen stellen. Intusschen is alles wat op zijn regentschap betrekking heeft uit zijn gegevens geput.

Raadpleeg ik de zoo hoogst belangrijke bijdragen die de heer S. van Deventer in zijn onlangs verschenen werk ook over het landbezit op Java den leergierigen onderzoeker aanbiedt, „the History of Java“ door sir Thomas Stamford Raffles, inzonderheid wanneer hij handelt over de leenroerigheid van den grond, de bijdragen over

het zelfde onderwerp van Marsden en Jourdan, ja zelfs het zoo weinig op Java van toepassing zijnde Mohammedaansche regt van professor S. Keyzer, word ik gesterkt in mijne overtuiging, dat, met uitzondering welligt van eenige weinige positive gegevens en afdoende argumenten, gelijk die door den overleden resident H. A. van der Poel werden aangevoerd en bewezen, alle theorien over landbezit en wat daaruit voortvloeit voor alsnog hoofdzakelijk gebaseerd zijn op hypothesen.

Nogtans zou de grootste en meest hardnekkige twijfelaar niet kunnen ontkennen dat er door den helderen geest van zoovele uitstekende mannen menig lichtpunt is geworpen in het duister van het verleden, wel is waar onvoldoende om den nog altijd achtergebleven nevel geheel te doen verdwijnen, maar toch schitterend genoeg om een ieder voor te lichten die er lust toe gevoelt het pad van het onbekende te betreden.

Ook ik heb er op uwen last mijne schreden heen gerigt; wat ik er op vond laat ik thans volgen.

Het lijdt geen twijfel meer, dat vóór de invoering van het Mohammedaansche geloof het individueel grondbezit op Java niet zou bestaan hebben; evenzeer als dat overal waar het Islamisme het diepst is doorgedrongen, de sporen van dat bezit het onnavorschaarst zijn uitgewischt.

Dit moest zoo zijn. Toen in 1457 het rijk van Modjopaid ten onder ging en de halve maan de tinnen der Boreboedor- en Brambanantempels verlichtte, was een der eerste regten die de Mohammedaansche soevereïn zich over het met het zwaard bekeerde volk toekende, het regt van investituur, het regt van leenhuldiging over den grond.

Zij die er het hunne toe hadden bijgebracht het bekeeringswerk te helpen voltoojien, werden door hun soevereïn met gronden en de daarop gelegen dorpen en plantsoenen begiftigd, waarover zij de vrijheid hadden te beschikken, gelijk de Mohammedaansche wet der chitische en chafeitische secten, waartoe zij behoorden, hun daartoe het regt gaf (vide Marsden).

Dat regt bestond in het beschikken over een tiende van den arbeid, de werkkrachten der bevolking, en een vijfde van het nationaal product van den bodem, de rijst. Andere producten mochten daarentegen niet belast worden. Zoo waren onder andere alle voortbrengselen op tegelvelden geteeld geheel vrij, zelfs de rijst er op verkregen; eveneens de vruchten die in tuinen of boomgaarden aangeplante vruchtboomen afwierpen, de sirih tuinen, de vruchten der in het bosch (tanah oetan) of in de wildernis (tanah oro oro) groeiende vruchtboomen enz.

Allengs echter bij de toenemende zedeloosheid en zucht naar praal en weelde onder de Javaansche grooten, werden de eischen der landsheeren hoe langer hoe drukkender voor hunne leenplichtigen. Sommige dessa's zelfs moesten de helft van hunne oogsten afstaan; de tegelvelden, waarbij de djagoengogst als basis diende, werden mede belast; zelfs het tot nog toe onverdeeld gebleven regt van het

uitsluitend genot over vruchtboomtuinen werd geschonden (Raffles).

Groote volksverhuizingen begonnen zich in te stellen, nog gevoed door talrijke oorlogen en binnenlandsche verwickelingen ten tijde der Oost-Indische Compagnie tegen het Rijk van Mataram (1618—1679), Troeno Djojo, Pangeran Poeger de jongere, Soerapati, Mangkoerat Mas enz. (van 1680—1730); de oorspronkelijke bezitters en eigenaars der het eerst ontgonnen velden raakten langzamerhand of onbekend of weigerden te voldoen aan de gewelddadige afpersingen, waaraan zij blootgesteld bleven; uitgestrekte, voorheen rijke oogsten afwerpende velden bleven braak en onbebouwd liggen; in één woord, de armoede en ontevredenheid waren zoo hoog gestegen, dat de inlandsche vorsten en grooten zich ten langen laatste wel genoodzaakt zagen gehoor te geven aan de overholen, manifeste uitdrukking van wrevel en onwil hunner onderhoorigen, eene inderdaad op zelfzucht gegronde toegevendheid, die zich daarin openbaarde, dat zij aan een ieder, die zich in eene dessa wilde vestigen, een gedeelte grond afstonden ter uitgestrektheid als zij met hun gezin konden bewerken (waarvan het woord bahoe afstamt, aanduidende een stuks gronds van een oppervlakte als de krachten van den arm strekken om het te ontginnen), onder verplichting: $\frac{1}{5}$ van het product aan den leenheer en den priesterstand, ieder voor $\frac{1}{10}$, af te staan; het toegewezen aandeel niet te vervreemden; de ten behoeve van den Souverein verpligte persoonlijke diensten, al naar gelang der bestaande gewoonten en behoeften, en ieder op zijne beurt, te verrigten; deel te nemen aan den voor een ieder algemeenen arbeid (kridandiensten) aan wegen, bruggen, bontings, dammen en waterleidingen, en het hoofdgeld (capitatie-taks), dat toen nog bestond, aan den Mangkoeboemi jaarlijks te betalen (vide Jourdan).

Zodoende ging het primitive individueel grondbezit langzamerhand verloren.

Bij den afstand van grond toch was bepaald, dat een ieder die een aandeel in de vroeger reeds ontgonnen sawah's zou erlangen, er geen onverdeeld regt van vervreemding, verkoop of erfing op zou kunnen doen gelden; alleen was hij eigenaar van het hem toekomende aandeel in den oogst en niets meer.

De onder de dessa ressorterende onbebouwde gronden waren het eigendom der dessabevolking, in dien verstande, dat, zoodra er een gedeelte van was ontgonnen tot sawah (dat is tot een van levend water voorziene akker) en het blijkbaar was, dat het aangewende kapitaal van water zou kunnen strekken ten na- of voordeele van reeds ontgonnen sawah's, — van het beginsel uitgaande dat al het levend water dat de grond opleverde, ten nutte moest aangewend worden van het algemeen; waarom ook de bevolking bij elken nieuwen aanleg van rijstvelden zich gehouden acht den ontginner in zijn arbeid behulpzaam te zijn, — de primitive planter zich moest onderwerpen aan eene door de geïnteresseerde gemeente zelve vast te stellen billijke waterverdeling, waarbij het belang der bestaande sawah's niet werd te kort gedaan.

Dit denkbeeld, waaraan men bij latere uitbreiding van het sawahbezit noodwendig moest gehecht blijven, om te voorkomen dat niet de eene partij een overtollig en de andere een ontoereikend aandeel in het waterbezit zou ondervinden, gaf aanleiding tot de hier in den oosthoek van Java thans algemeen gebruikelijke verdeling der gemeenschappelijke reeds ontgonnen en van levend water voorziene velden, en is zelfs zoo sterk gekleurd, dat de aan het slot dezer beschouwing voorkomende beschrijving der verschillende soorten van gronden het sprekendste bewijs in zich bevat, dat, na het zich door den Souverein eigenmagtig toegekende regt van investituur, het water als de hoofdmoteur beschouwd wordt, dat den duur van het bezit, het regt van beplanting, de wijze hoe de velden onderling te verdeelen en de verplichtingen, die er aan verbonden zijn, bepaalt en regelt. Het onbillijke van het wederregtelijk afschaffen van individueel grondbezit wordt er als het ware door gecompenseerd.

Opmerkenswaardig is het, dat overal op Java, waar de vestiging van het Mohammedaansche geloof minder gepaard ging met bloedige oorlogen, waar het fanatisme van den Islam het volk minder verblindde en zijne energie ontnam, waar het nog in mindere of meerdere mate gehecht bleef aan de riten van zijn vroegeren godsdienst, — bijv. in de Preanger regentschappen, waar aan de zoidkust de vereering der Njai Loro kidoel nog algemeen bestaat en waar ik in 1857, toen ik nog controleur in Monondjaja was, een geheel district Kwasen gekend heb, waar niet een der bevolking, met den panghoeloe aan het hoofd, de besnijdenis had ondergaan, — dat overal daar, waar met de vestiging van het Mohammedaansche geloof de uitbreiding van het Hollandse gezag niet hand aan hand ging, — een gezag dat, hoe pijnlijk het mij ook valt die bekentenis af te leggen, gesterkt door het voorbeeld van het Islamismus, trouw het voetspoor drukte dier miskenning van volkenregt en volkenvrijheid, — dat overal daar waar de hebzucht van den inlandschen despot en den Europeschen kolonist geen ommekeer gebragt hebben in den toestand waarin het land verkeerde, om dien onder de leus van «de bestaande gewoonten niet te krenken» te verwringen en te misvormen naar den toets van eigen belang en zelfzucht tot een uitputtend en ontzenuwend bewind, dat daar overal het individueel grondbezit, al is het dan ook niet in zijn primitiven vorm, is gehuldigd en bewaard gebleven.

En al kan het niet ontkend worden dat ook de vroegere vorsten van Padjaran en Bantem, Java's westhoek, door allerlei knevelarijen en ongehoorde afpersingen het grondbezit hunner onderdanen beperkten, zoo zelfs dat de sawah poesaka, namelijk de zoodanige velden door den vorst aan zijne gunstelingen in eigendom af te staan, in 1812 ruim het $\frac{1}{4}$ der ontgonnen rijstvelden bedroeg (vide Knops), dat in Cheribon behoudens het regt van den kleinen man om voor zich zelf een gedeelte gronds te ontginnen dat hem in vollen eigendom toekwam (p. m. $\frac{1}{4}$ jonk per huisgezin), de Sultan en zijne trawanten zich zelve als eigenaar constituueerden van al de overige ontgonnen

en niet ontgonnen bouwgronden, om ze aan Chinezen en anderen te verhuren (vide Raffles, Tenure of lands), — een jaarlijks terugkeerende omslag der ontgonnen velden in gelijke aandelen onder den landbouwenden stand had er niet plaats.

Ontegengesteld is het individueel grondbezit het karakteristiekst bewaard gebleven in Oost-Java (Besoekie), alwaar de overvloed van bergwater, het gebrek aan bevolking, de aanwezige talrijke vruchtbare gronden, zijne verwijderde ligging, die het als het ware beschermd heeft tegen de hebzucht van den Europeschen speculant en de een land en volk oonteerende verwickelingen eener fanatieke propaganda, als even zoovele krachtige hefboomen zamenwerkten om de energie van het volk zelf niet te ondermijnen en hem het behoud zijner regten te waarborgen.

Niet minder opmerkenswaardig is het, wanneer wij te midden van een volk (de Preanger landen en Besoekie uitgezonderd), dat tegenwoordig eenparig het Gouvernment (niet zijne hoofden, die wij als onderdanen van Nederland beschouwen) als den eigenaar van den grond beschouwt, dien eigendomstitel uitsluitend zien huldigen en erkennen in alles wat betrekking heeft op gronden voor den landbouw ontgonnen, maar geenszins wanneer het zijne woonerven, vruchtboomen, boomgaarden, sirihtuinen, vischvijvers enz. betreft, die nimmer, in die mate, even als zijne sawahs belast en beregeld werden, dan dat er niet meer gehecht werd aan onvervreemdbaar bezit, en [die] nimmer in die mate de schraapzucht der onderdrukkers opwekten, dat het dezen noodig toescheen zich het regt van investituur ook daarop toe te eigenen.

Ligt daarin niet als van zelf het bewijs dat er vroeger ook in deze streken vreemde dingen moeten gebeurd zijn, voor en aleeer een volk, bekend met de regten van persoonlijk bezit, afstand deed van zijn eigendomstitel op den hoofdfactor van zijn bestaan, zijne rijstvelden, en er in bewilligde er een allegaartje mede te spelen met valsche kaarten en eene woekerkorting op de winst. Ligt daarin niet als van zelf opgesloten, te meer wanneer wij deze gewesten met Besoekie vergelijken, dat alleen een ongekende druk en gewetenlooze overheersching het volk, tot het uiterste gedreven, er toe dwong zijne bouwgronden te verlaten, tot dat het despotismus, door eigenbelang gedreven, het terugriep, en, bevreesd voor herhaling van volksverloop of onwil bij den planter, het regt van ontginning en beplanting van den bouwgrond algemeen maakte voor een ieder, die zich wilde onderwerpen aan de verplichtingen op het bezit van ontgonnen velden rustende, daarin bestaande, dat de velden, in bezit verkregen, slechts zoolang het eigendom waren van den planter als hij ze bebouwde en het er aan verbonden servituut van belasting op het product en op zijn arbeid getrouw nakwam; een maatregel, pleitende evenzeer voor de sluwheid van den inlandschen onderdrukker als tegen de energie van het volk, omdat, door het souvereine regt van eigendunkelijke beschikking over den grond, met de Koran in de hand, ook op eenmaal in vollen eigendom bezeten landerijen toe te passen, de eerste het heft in handen had om de opbrengst er van te dwingen naar zijne

eigene inzigten en belangen, terwijl bij den laatste elke neiging tot zelfstandig werken en uitbreiding van zijn bestaan vernietigd werd.

Door bij de in-bezit-name van Java en de vestiging van het Nederlandsche gezag in Indië, onder de leus van geen inbreuk te willen doen op bestaande gewoonten en gebruiken, zich te bekleeden met dezelfde soevereiniteitsregten als de inlandsche vorsten van vroeger, ontbrak het den Nederlandschen kolonist evenmin als geneu aan de gelegenheid zich ten koste van den geringen man te verrijken en aanzienlijke schatten gouds naar het moederland over te zenden; zelf-ontwikkeling van het volk, ware onbedwongen welvaart van het land, konden daarentegen onmogelijk met het behoud van een zoo zelfzuchtig beginsel hand aan hand gaan.

Intusschen werden der teringlijderes de meest verzachtende geneesmiddelen toegediend.

Vele misbruiken werden afgeschaft en uitgeroeid, de capitatietax ingetrokken, den hoofden geene apanage-gronden meer verleend, de heerdienstpligtigheid tot op een maximum van 52 dagen werk s'jaars verminderd.

Voor de grondige kennis der uitgestrektheid ontgonnen velden werd een vaste, voor het eiland gelijke vlaktemaat aangenomen, de bahoe namelijk van 500 vierk. rhijnl. roeden, in onderscheid met de bahoe koeno van vroeger, die al naar gelang de gemakkelijkheid van bewerking van den bodem in uitgestrektheid varieërde, als in Bangil 1400 vierk. rhijnl. roeden, in Pasoeroean 1225 vierk. rhijnl. roeden groot; de sawahvelden werden zoo veel mogelijk in gelijke aandeelen onder de bevolking verdeeld, gelijk drukte de belasting op het gewas, gelijk waren de aandeelen in de van gouvernementswege bevolen ingevoerde cultures, gelijk de ten-arbeidstelling, gelijk de verdeeling van water, ja alles zoo gelijk, dat het gedwee, goedige, medegaande Javaansche landvolk zoo vereenzelvigd werd met dat „voor een ieder gelijke regten“ (het bekende samaratau) dat, zoodra het zijn landbouw betref, den landbouw, de hartader van Java's rijkdom en Hollands schatkist, elk denkbeeld van persoonlijke op zich zelfstaande regten ophield, om zich op te lossen in de erkenning van de soevereine regten der Regering op zijne bouwgronden en de daarop geteelde producten van landbouw en gouvernements-cultuur.

Dat de bevolking, vooral na de invoering van het cultuurstelsel, dat het zegel drukte op hare tegenwoordige overtuiging, er van doordrongen is, dat de Staat eigenaar is van hare gronden, en haar die slechts dan alleen in gemeenschappelijk vruchtgebruik worden afgestaan, wanneer zij de daaraan verbondene, voor een ieder gelijke voordeelen accepteert en trouw de verplichtingen nakomt, mede een gevolg van het bezit van ontgonnen akkers, is zoo waar, dat het besluit van wijlen den resident H. A. van der Poel, toen Zijn Edel Gestr., op grond van art. 14, vervat in het Staatsblad 1819, n°. 5, bepaalde, dat de ontginners der Soembenpitoe- en Krembiang-sawah's die velden in onvervreemdbaar eigendom zouden erlangen, aan de bevolking verre van beviel.

Hoe kon zij ook met hare van kindsbeen af ingezogen denkbeelden van gemeenschappelijk grondbezit en jaarlijksche verwisseling harer velden, onder toekening van gelijke aandeelen in het besproeiingswater, zich op eenmaal vereenigen met het denkbeeld van regt van eigendom op een stuk grond, een sawah die, wel is waar, in betaalde maar toch altijd in heeredienst was aangelegd? Had zij, de bevolking, niet geholpen aan het opwerpen van den dam, de waterleiding niet mede helpen uitgraven? Was zij niet dagen en nachten achtereen in de weer geweest, door hare hoofden opgeroepen om het waterwerk tot stand te brengen? Had zij dus niet evenveel regt op de vruchten die de nieuwe akkers zouden kunnen voortbrengen? Welligt waren die beter dan de hare, welligt was het besproeiingswater overvloediger en bragt het rijkere humusdeelen aan. Ja, aan de eerste ontginners 2 of 3 jaren vrijstelling van landrente toe te staan, dat was billijk. Ook zij ondervond bij nieuwen aanleg van rijstvelden hetzelfde voorregt; maar hun den grond in vollen eigendom af te staan, dat was den een boven den ander bevoordeelen, en zoo is het; zoo redeneert de bevolking en redeneert zij juist, zoolang niet het individueel grondbezit algemeen gemaakt wordt, en er uitdrukkelijk bij bepaald wordt dat het water, en de wijze hoe de ontgonnen en de nog te ontginnen velden te irrigeren, een kapitaal uitmaakt waarop de bevolking regt heeft, voor zoover hare velden daarvan tot heden toe voordeelen hebben getrokken, en een deskundig, op zich zelf handelend personeel de bewaking en regeling van elke waterverdeeling in handen heeft en vaststelt.

Al het vorenstaande heeft moeten, of liever heb ik getracht te doen dienen als inleiding voor mijne bewering, dat ten minste in dit regentschap het bezit en de regten zoowel op ontgonnen als onontgonnen velden en gronden algemeen als in meerdere of mindere mate gemeenschappelijk wordt beschouwd zoodra het den landbouw geldt, maar individueel is wanneer het tot andere doeleinden wordt aangewend. De waarheid van dat beweren wordt, mijns inziens, niet onduidelijk en onvolkomen gestaafd, wanneer er een blik wordt geslagen op de samenstelling en de verdeeling van den grond in de dessa zelve.

Als type neem ik aan een dessa die verondersteld wordt te bezitten ontgonnen zoowel als onontgonnen grond in gemeenschappelijk en individueel bezit. De verschillende nuancen die zich daarbij voordoen zijn:

De dessa zelve; hare grenzen worden aangegeven door:

a. den dessagrond waarop de woningen der ingezetenen gelegen zijn, de begraafplaatsen, vrucht- en bouwgronden, sirihtuinen der gevestigde bevolking enz.;

b. de ontgonnen sawahvelden der gogols;

c. de in ontginning zijnde tegalvelden, gogos, tipars enz.;

d. de vroegere ontgonnen tegalvelden, tipars enz., waarvan de ontginners bekend zijn;

e. de onder de dessa door sommige individuen in particulier eigendom bezeten vischvijvers;

f. de nog nimmer ontgonnen velden en boschgronden, waarvan de grenzen bepaald worden door vaste punten, bij overlevering onder de bevolking als de oude grenzen bekend, als bijv. eene bron die de meeste sawahs der dessa voedt, een ravijn, een kloewe of djamboe kloetoebosch, een heilige steen, of, wat dan ook als beginsel van alle vroegere grensbepaling van een dessa kan aangenomen worden, dat elke gemeente zich zooveel mogelijk al dat terrein toeëigende, waarop zij geen andere gemeente toestond zich zonder hare voorkennis te vestigen, als zij voldoende achtte bij latere uitbreiding geen gebrek te hebben aan terrein dat bewaterd kon worden uit de hoofdbron, waardoor zij hare velden besproeide en waarmee zij de van haar gevorderd wordende levering van baksteenen, alangalang en houtwerken voor den opbouw der woningen van hare leenheeren zou kunnen bestrijden.

Op al die gronden nu kent de bevolking zich de navolgende regten toe:

Individueel eigendom met regt van verkoop,
erflating, schenking enz. enz.

Tanah pakarangan of tanah dessa. De woonerven bebouwd met huizen, stalling enz., vruchtboomen, sirihtuinen, badplaatsen enz.

Tanah padoekoean. Als boven, betrekking hebbende op de onder een dessa ressorterende geluchten.

Tanah daroengan. Erven slechts tijdelijk in de bosschen of op weeste gronden aangelegd tijdens de ontginning van die gronden om er djagoeng, padie, gogokoffie, widjen enz. op aan te planten.

Na den oogst keeren de bewoners naar hunne dessa's terug; de bebouwde velden blijven echter hun eigendom.

Gemeenschappelijk bezit, tijdelijk eigendom, algemeene regten der gemeente.

Gemeenschappelijk bezit.

1. Sawah beran. Van weeste of boschgronden verkregen sawahs, bewaterd door een door de bevolking ook van andere dessa's aangelegd waterwerk, zoolang de grond nog niet tot den aanplant van padie geschikt is omdat de bodem nog te veel water opslurpt, terwijl de galangans en toelahans reeds zijn aangelegd.

Hij die den bodem genivelleerd heeft en tot rijstveld herschapen, heeft het regt van eerste beplanting. Na 3 jaren vrijgesteld te zijn van landrente vervallen de sawahs aan de gemeente als sawah lanjah.

Een ieder die aan de daarstelling van het waterwerk heeft geholpen kan zijne regten op de eerste ontginning doen gelden en in de gogols (sawahbezitters) der dessa worden opgenomen, wanneer hij ook de op hun als gogol rustende verplichtingen op zich neemt.

Gedurende de eerste 3 jaren heeten die sawahs, sawah bahroe.

Zij die als eerste ontginners niet aan het daarstellen van het waterwerk hebben deelgenomen, maar toch als zoodanig, dat is als ontginners worden erkend, zijn slechts een jaar van de opbrengst van landrente vrijgesteld.

Hunne toelating hangt van de dessa af waaronder de grond resorteert.

Sawah lanj ah. Heeten alle zoodanige sawahs die aan de landrenten zijn onderworpen; ook worden wel eens zoo geheeten al die sawahs waarop in 2 of 3 jaren geen suikerriet is geplant, in tegenoverstelling van de sawah donghilan, waarop het vorige jaar suiker stond. Al die sawahs worden jaarlijks onder de gogols verdeeld.

Zoodra de sawahs lanj ah eener dessa zoo uitgebreid zijn; dat de aandeelen van den gogol te groot worden, kunnen andere gogols worden toegelaten, maar zoolang die verhouding niet bestaat, hebben de gevestigde gogols alleen regt op een aandeel, zoolang zij namelijk aan de op den grond rustende verplichtingen voldoen.

Sawah bébrékan. Sawahs verkregen door eigen middelen aan de grenzen van woeste gronden en boschgronden, bewaterd door het achterwater of den afval van reeds bestaande sawahs; zoodra hunne sawahs worden uitgebreid tot een uitgestrektheid grooter dan 1 bahoe, dan vallen zij onder de kategorie der sawah bahroe, zijn nog 3 jaren van landrente vrijgesteld en behooren dan tot de sawah lanj ah.

Een eerste vereischte dier sawahs is, dat zij geheel en al uit eigen middelen zijn aangelegd en door hun watergebruik geen nadeel doen aan andere lager gelegen ontginningen; van daar dat ze, wanneer ze reeds tot een bouw zijn geklommen en er te veel waterdeelen geabsorbeerd worden, iets dat noodwendig het te verbruiken kapitaal aan water moet schaden, in de sawah lanj ah worden opgenomen.

Een ieder der dessa kan die sawahs aanleggen; vreemdelingen moeten daartoe permissie van het dorpsbestuur erlangen.

Sawah yoso. Uit eigen middelen verkregen en ontgonnen woeste gronden tot sawahs, waarbij het besproeiingswater gevonden is uit bronnen die nog geen andere velden bewateren en de daaraan annexe waterwerken geheel uit eigen middelen zijn daargesteld.

De zoodanige sawahs zouden volgens de gouvernementele bepalingen in vollen eigendom moeten worden afgestaan aan de eerste ontginners. Het behoeft hier geen verder betoog, dat, op grond er hier geen druppel water kan gevonden worden, waarvan de aanwending tot eigen gebruik niet strekken zou ten nadeele van het een of ander reeds ontgonnen veld, het aanwezig van sawah yoso hier tot de onmogelikheden behoort.

Sawah poesaka, sawah boebak krawang (vide Preanger landen). In vroeger tijd in vollen eigendom bezeten sawahs, van vader op zoon overgegaan, bestaan hier niet.

Sawah mentoengan. Wanneer er in een sawahveld nog onbebouwde gedeelten zijn, bijv. omdat de grond daar nog niet naar behooren is genivelleerd of omdat de grond te steenachtig, te ondankebaar enz. is, en die kale plekken door den ijver van dezen of genen landbouwer of dessabewoner tot sawahs worden herschapen, heeft hij regt op een gedeelte van besproeiingswater, is drie jaren vrij van landrente en moet dan zijne velden aan de gemeente afstaan, behoudens zijn regt op een aandeel.

Sawah biro. Reeds ontgonnen sawah lanjah, maar wegens watergebrek, hetzij door het instorten van een dam, het uitdroogen van eene bron als anderzins, weder verlaten; wordt de dam weder opgerigt, de bron op nieuw gevoed, dan hebben de ontginners, die de sawahs, tijdens er nog overvloed van water was, in bewerking hadden, een preferent regt.

Hebben zij in dien tusschentijd hunne dessa verlaten, dan kan een ieder, die zich aan de dessadiensten onderwerpt, de velden bewerken.

Degenen die geholpen hebben aan het wederoprigten van den dam hebben een preferent regt op de later aan te leggen velden, door het daardoor verkregen water te voeden, of kunnen gelijke diensten van wederopbouw van dammen en waterleidingen, bij eventuele instorting, te hunne behoefte, van de bijgestane bevolking vorderen.

Geschieden de verstrekte diensten bij wijze van ngrek sojo, dat is vrijwillige opkoming, tegen verstrekking van huisvesting en voeding, dan vervalt dat regt.

Sawah tadah oedjan. Drooge sawahvelden, van regen afhankelijk, die zoo gelegen zijn, dat, bij zwaar invallende regens, het overtollige achterwater van van levend water voorzien sawah's in de daartoe expresselijk gegraven kanalen vloeit, zoodat zij alsdan geregeld bewaterd kunnen worden.

De aandeelhebbers in zoodanige velden hebben geen regt op een aandeel in de sawah lanjah, maar verdeelen hunne kedoks (perceelen) onderling.

En ieder [, bewoner] der dessa of vreemdeling, daartoe vergunning erlangd hebbende, kan zulke velden aanleggen; zoodra zij geregeld bewaterd kunnen worden klimmen zij tot sawah lanjah. De landrente wordt er dan alleen van geheven, wanneer de oogst gelukt.

Tijdelijk eigendom.

Tanah tegalan. Op woeste of boschgronden ontgonnen drooge bouwakkers voor den aanplant van djagoeng, ketella, gogorijst enz., waarvan de ligging zoodanig is, dat zelfs bij invallende regens ze niet door het achterwater of het meerdere water van sawahvelden geregeld kunnen bewaterd worden.

Ieder dessabewoner kan op de gronden die onder het rayon zijner dessa vallen dusdanige tegalvelden aanleggen, en betaalt hij er dadelijk

landrenten van, zoodra hij binnen het jaar de aldus uitgekozen plek heeft ontgonnen, beplant en er van geoogst. Al het terrein dat hij voor den aanleg van tegalveld heeft afgezonderd en behoorlijk heeft afgesloten en omheind, is, al beplant hij het niet geheel, zijn tijdelijk eigendom, waarop, zoolang hij er het een of ander op verbouwt, niemand regt heeft; maar niet zoodra verlaat hij den grond om zich elders te vestigen of elders een plek te ontginnen, of heeft een ieder bij blijke van braakligging het regt van bebouwing. Verlaten tegalvelden van weleer (tegal koeno), waarvan de eerste ontginners niet meer bekend zijn, kunnen door de dessabewoners in gelijke aandeelen worden aangevraagd.

Vreemdelingen mogen geen dessagronden ontginnen tot tegalvelden, dan na verkregen toestemming van de dessa.

Gronden waarop de gemeente algemeene regten heeft.

Tanah troko. Dessagronden, nog onbebouwd, maar van een zoo inferieure qualiteit en slecht te bebouwen, dat de dessa er afstand van doet en aan een ieder die wil het regt geeft ze te exploiteren (in casu de woeste gronden door den heer J. de Kadet in Malang aangevraagd, zoolang afgekeurd door de dessa, alhoewel zij onder hare gronden begrepen waren, om hare onvruchtbaarheid als verwijderde ligging).

Tanah taloenan. Mede slechte, onbebouwbare, verlaten tegalgronden, waar geen houtgewas meer opschiet en [die] slechts met slechte alangalang begroeid is; kleine verlaten plekken gronds in de nabijheid van padoekoeans. Ook deze gronden worden vrijwillig aan een ieder afgestaan.

Tanah oro-oro, tanah oetan dessa. Alle de andere onder eene dessa ressorterende onontgonnen gronden, waarop echter geen andere dessa's regt hebben tot ontginning, zoolang zij onder het rayon der dessagrenzen vallen en er op groeit alangalang, kemiri, kloeweh, djamboe kloetoe, doeren en mangies (vide Marsden).

Zijn het gronden waarop die gewassen niet groeijen, dan heeft een ieder het regt, behalve het omkappen van de aanwezige boomsoorten, er op te planten wat men wil.

Bij vrijwillige verlaten kunnen zij door andere dessabewoners ingenomen worden.

Tanah oetan besar. Alle andere buiten het rayon der dessa gelegen woeste of boschgronden, waarop een ieder zijne regten kan doen gelden. De rayons eener dessa strekken zich zelden verder dan drie palen van de hoofddessa uit. De regten, die vreemde Oosterlingen en Europeanen er op zouden willen doen gelden, hangen natuurlijk van hem af die zich de souvereiniteit over die gronden voorbehoudt.

Het behoeft verder geen betoog, dat ten aanzien van alle andere in hoofde genoemde gronden de dessa onder welke zij ressorteren,

eerst zal moeten gehoord worden onder welke voorwaarden zij ten behoeve van vreemde Oosterlingen en Europeanen van haar eigendomsregt en algemeen of tijdelijk bezit op die gronden afstand zal willen doen, alvorens aan dezen concessie tot vestiging te kunnen verleen.

De Controleur,
(w. g.) VAN VOLLENHOVEN.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-secretaris,
BOOL.

N°. 875.

Aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur te Batavia.

Probolingo, 21 Maart 1867 ¹⁾.

Met referte aan uwe circulaire aanschrijving van den 7^{den} Februarij jl., n°. 21, heb ik de eer U Weledel Gestr. mede te deelen, dat in dit gewest zich het geval nog nimmer heeft voorgedaan, dat de bevolking voor het gebruik van woeste gronden door particulieren een huurschat vorderde of op eenige andere wijze een zeker uitsluitend regt heeft doen gelden op onontgonnen gronden.

De Resident van Probolingo,
(w. g.) COUPERUS.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-secretaris,
BOOL.

N°. 2538.

Aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur te Batavia.

Besoekie, den 17^{den} Mei 1867 ¹⁾.

Naar aanleiding der circulaire missive van U Weledel Gestr., dd. 7 Februarij jl., n°. 21, is door mij een nauwgezet onderzoek ingesteld omtrent de aanspraken, welke de bevolking dezer residentie op aanwezige onontgonnen grond doet gelden.

Het resultaat van bedoeld onderzoek heeft mij de overtuiging geschonken dat zij geen de minste aanspraken op dusdanigen grond maakt.

Wel is waar is tot dusverre slechts een perceel woeste grond, groot 100 bouws, in de afdeeling Bondowosso gelegen, aan particulieren afgestaan en zulks zonder eenige schadevergoeding aan de bevolking, welke dan ook niet op het denkbeeld kwam dat daarvan sprake kon zijn, doch ook voor de kleinere perceelen, tot het oprigten van

¹⁾ Zie boven blz. 51.

¹⁾ Zie boven blz. 51.

tabaksgroenten, vorderde de bevolking, zoodra het perceel als ontgonnen grond kon worden aangemerkt, nimmer eenige schadevergoeding.

Deze als het ware vrijegeveige opvatting der bevolking vermeen ik voornamelijk te mogen toeschrijven aan de omstandigheid, dat het veld van ontginning in deze residentie nog zeer groot genoemd kan worden, ten gevolge waarvan eene soort van onverschilligheid bij de bevolking ten opzichte der woeste gronden bestaat.

De Resident,

Bij afwezen,

De Secretaris,

(w. g.) A. R. VAN LEEUWEN.

Voor eensluidend afschrift.

De Gouvernements-secretaris,

BOOL.

N°. 285.

Aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur te Batavia.

Banjoewangie, den 21sten Februarij 1867 ¹⁾.

In antwoord op uwe missive van den 7^{den} dezer, n°. 21, heb ik de eer U Weledel Gestr. mede te deelen, dat in deze residentie slechts 300 bouws woeste gronden zijn afgestaan aan de heeren Gentil en Coert, waarop de bevolking hoegenaamd geene regten doet gelden, noch tegemoetkoming daarvan trekt.

De Resident,

(w. g.) BOSCH.

Voor eensluidend afschrift.

De Gouvernements-secretaris,

BOOL.

[Hier volgden de gegevens over de gewesten van Banjoemas tot Kediri, zie boven blz. 52—64.]

N°. 1339.

Aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur te Batavia.

Pamakassan, den 22sten April 1867.

Ter voldoening aan U Weledel Gestrenge's verlangen, uitgedrukt bij missive dd. 7 Februarij jl., n°. 21, is voor zoover het regentschap Pamakassan betreft, in onderscheidene dessa's een onderzoek ingesteld, ten einde de vraag te kunnen beantwoorden: welke regten de bevolking op onontgonnen gronden uitoefent.

Als resultaat hiervan heb ik de eer U Weledel Gestr. het volgende mede te deelen.

¹ Zie boven blz. 52.

Onder het oude Vorstenbestuur verbleef, niettegenstaande het apanage-bezit, de beschikking over den onontgonnen grond geheel aan den Vorst en niemand was het geoorloofd zich de voortbrengselen daarvan toe te eigenen zonder diens speciale vergunning.

Toen echter het regentschap Pamakassan onder het regtstreeksch beheer van het Gouvernement was gebracht en er de regeling der dessa's moest plaats grijpen, bragt dit van zelve mede, dat bij het bepalen der dessagrenzen ook de onontgonnen gronden aan de naburige dessa's moesten worden toegewezen.

Eene juiste kennis toch der dessahoofden (kliwons) binnen welke rayon een ieder hunner de bevoegdheid tot het uitoefenen der politie had, was een hoofdvereischte om conflicten te voorkomen bij het behandelen van politie zaken.

Eene verdere verdeling dier gronden onder de dessa-genooten heeft nimmer plaats gevonden, omdat, de hoeveelheid bouwgronden in de bergdessa's veel te groot zijnde voor het betrekkelijk gering aantal landbouwers, de beschikking over onontgonnen gronden tot geen exploitatie zou leiden. Overigens zijn de voortbrengselen dier gronden van te weinig beteekenis om de belangstelling der bevolking op te wekken.

Als gevolg daarvan wordt door iedereen over de voortbrengselen beschikt, zonder dat de bevolking der betrokken dessa's zich hierom bekommert of eenige regten er op wenschte te doen gelden.

Slechts dan wanneer een dessabewoner een stukje grond in de wildernis, met bamboe of alangalang beplant, van eene omheining voorzien (sengker), wordt hij stilzwijgend als bezitter daarvan erkend en worden zijne regten door de anderen geëerbiedigd, zoolang hij er gebruik van maakt.

De Resident van Madura,

(w. g.) TOBIAS.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-secretaris,

BOOL.

Resumerende Nota van den inhoud der antwoorden van de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, met uitzondering van die van Batavia en de Vorstenlanden, op dezerzijdsche circulaire van Februarij 1867, waarbij zij, naar aanleiding der missive van den 1sten Gouvernements-secretaris van 21 Januarij 1867, n°. 115, zijn uitgenoodigd, elk voor zoover zijn gewest betreft, een nauwkeurig onderzoek te doen instellen omtrent de vraag: of de bevolking aanspraken, en zoo ja welke, maakt op onontgonnen gronden.

Bantam. Missive 26 Maart 1867, n°. 2101/22. De bevolking beschouwt hier de onontgonnen gronden als eigendom van den Staat, en deze als representant van het algemeen, zoodat men de onontgonnen gronden zou kunnen beschouwen als aan niemand toebehoorende.

Zij maakt dan ook geen de minste aanspraak op die soort gronden.

Het staat een ieder vrij zoodanige gronden te ontginnen of daarvan hout te hakken, alangalang te snijden enz., zonder dat zulks, door wien ook, mag belet worden; zelfs de dessa, in wier nabijheid de grond gelegen is, maakt daarop geen aanspraak.

Hij, die voor het eerst een stuk onontgonnen grond heeft schoongemaakt en bebouwd, of zijne regtverkrijgenden, behouden daarop voor altijd het regt van eigendom als eerste ontginner, onverschillig of zij jaarlijks den grond bewerken, onbewerkt laten of wel geheel verlaten.

Aan dergelijke gronden wordt de naam van tanah yasa gegeven.

De grenzen van elke dessa worden meer beschouwd als politiegrenzen.

Krawang. Missive 3 Maart 1867, n°. 292/35. De bevolking in deze residentie doet geene bepaalde regten gelden op onontgonnen grond.

Volgens het algemeen heerschend beginsel, behooren de nog woeste gronden aan het algemeen, heeft ieder het regt tot ontginning en is de ontginner de onvervreembare eigenaar van het door hem ontgonnene.

Dit laatste is echter meer van toepassing op de sawah- dan op de tegalgronden, welke laatste door den eersten ontginner verlaten zijnde en weder tot den woesten staat terugkeerende, door anderen op nieuw kunnen worden bewerkt.

De greuzen van elke kampong worden beschouwd als politiegrenzen.

Iedere vreemdeling heeft het regt bouwgronden te ontginnen en van de natuurlijke voortbrengselen van den grond gebruik te maken, zonder schadeloosstelling aan de bevolking, tot welke die grond aangenomen wordt te behooren.

Alleen zijn zij bij ontginningen gehouden, daarvan mededeeling te doen aan het betrokken kampongshoofd.

Preanger Regentschappen. Missive 13 Mei 1877, n°. 1601.

— In dit gewest doet de bevolking op onontgonnen gronden geene aanspraken gelden, doch wel op winstgevende gewassen of boomen in de wildernis voorkomende.

Wel zijn in dit gewest gronden waarop alang alang, wilde bamboe en arenbomen voorkomen, en waarop het regt van tjarik wordt uitgeoefend. Deze worden voor eigen gebruik behouden, in welke geval geen vreemden van andere dessa's, troepen of districten daarvan mogen kappen, suikersap tappen of alang alang snijden.

Cheribon. Missive 30 April 1867, n°. 1991. — Door de verdeeling van den bodem in gemeentelijke politiekringen, is in den loop der tijden in dit gewest eenig bezitregt ontstaan door de bevolking op de gronden welke tot het gebied hunner dessa behooren.

Worden nu op onontgonnen gronden eenige natuurlijke voortbrengselen aangetroffen, dan mag daarvan niet anders gebruik worden gemaakt dan door de bevolking der dessa waartoe die gronden behooren.